

Olvasónapló

A TISZAESZLÁRI REGÉNY

Kövér György: *A tiszzaeszlári dráma*,
Osiris, 2011.

Csak közhelyszerű megállapításokra jutnánk (noha a közhely mindig érvényes igazságot is hordoz magában), ha a jeles gazdaság- és társadalomtörténész, Kövér György tiszzaeszlári monográfiájáról kijelentenénk, hogy a jelenkori történelemtudomány kiemelkedő, módszereiben új, s ezért eredményeiben revelatív mélységeket feltáró alkotásáról van szó. Megítéléséhez közelebb visz, ha az egyszerűnek tűnő címét értelmezzük. Ez két ismert hívószavat/fogalmat köt össze. A gyászos emlékü helységnév már önmagában hordozza a drámát, vagy eredeti neve szerint: a tragédiát. A maga megosztottságában, hiszen ezek a modern kori vérvádak gyökeresen eltérő asszociációkat és érzelmeket váltottak s váltanak ki a mai napig Magyarországon. (S mivel a Tisza menti helyiség neve szomorú világhírré is szert tett – a magyar világon kívüli recepció egyértelműbb: az 1882-es vérvád a modern kori antiszemitizmus történetének fordulóköve. Hiszen az európai figyelmet felkeltő per két évvel megelőzte, az ugyanebben a jelenségsorban számon tartott, Dreyfus-ügyet.) Azért jogos a dráma mint érzelmi-pszichológiai szituáció megjelölése, mert a két ellentétes érzelmi azonosulás a tiszzaeszlári perrel kapcsolatban a mai napig ütközik, s teremt feszültséget. (A faluban nem régiben szobrot emeltek Solymosi Eszternek – antiszemiták számára egyfajta zarándokhelyül.) Ha a könyvcím alatt műfaji megjelölést értünk, azzal vitatkoznék. A *regény* pontosabb, a lényegét megragadóbb lenne.

Ugyanis Kövér György munkájának erénye az epikához fűződik. (A tragédiának annyiban van

hozzá köze, hogy ebből a karakterek egész világát hordozó műfajból fejlődött – vagy fokozódott le – a „minden egész eltörött”-világkép következményeként az epika. Éppen a részletek vagy az egészből kiragadott vizsgálódási szempontjai okán.)

A történelemtudomány régen feszegeti műfaja határait. Közgazdaság-, szociológia- és pszichológiai tudományok már régebben föllazították és kitágították a kereteit és vizsgálódási szempontjait – és ekként az elbeszélése lehetőségeit. Azaz: egyre inkább megközelítették a kimondott fikció sokrétűségének a polifóniáit – azzal a feltétellel, hogy adatait mondatról mondatra, adatról adatra – szigorúan számon kérő lábjegyzet-próbának vetik alá. (Bár, vagy épp ezen összehasonlítás ismérvei okán is, akkor jó és igaz egy társadalmi vagy történelmi regény, ha atmoszféráját, következtetéseit a történelemtudomány is hasznosítani tudja.) Kövér munkája erre a nagy teljességre való törekvésnek mennyiségből minőségivé emelő példája. Annál is inkább, mert a tiszzaeszlári „regénybe” egy sereg új diszciplínát von be – térképészet, folklórt, kriminalisztikát, perrendtartást, korboncolást. Számomra a legizgalmasabbak a – magyar tudományosságban oly sajnálatosan alig létező – sajtótörténelem, vagy inkább a médiumkutatás, módszerei a történelemtudomány keretében. Ahogyan a korabeli lapok hátterét, irányait és azok dinamikáját bemutatja. S nem forrásként kezeli őket, hanem jelenségnek. Majd másfélszáz év távlatából a lapok hasábjain fennmaradt tudósításokat sokszor leleplező kritikának veti alá – a rendőrségi jegyzőkönyvek és peranyagok alapján. Ezzel a gyökerénél – mert a kezdeteinél – ragadja meg a modern kor egyik fő

A négy recenzióból három a *Népszabadság*ban jelent meg – sokkal rövidebb terjedelemben, 2011 második felében. A Holokauszt-évkönyvről szóló ismertetés is oda készült, novemberi elfogadással – ám azóta nem jelent meg.

jellemzőjét: a médiumokban rejlő politikai és manipulációs erő.

Ahogy minden fikció alapja az alaphelyzetet kiaknázó ötlet, Kövér művéé is az. A témaválasztása telitalálat. Mi a témája? A tiszaezlári per és következményei? Nem. Hanem a fájdalmas átmenet a feudális és a modern Magyarország között – amelybe, meghatározó szereplőként, belépett a magyarrá váló zsidóság. Ugyanis a magyarságnak ezt a sokak számára egzisztencia- és önbecsülésvesztéssel járó átalakulást a polgári világba a polgársághiány hátrányával kellett, hogy megelépje. S ezzel eleve etnicizálódott a más társadalmak, népek számára is fájdalmas és véres struktúraváltás. Ezért remek – s regényíróhoz méltó – választás Kövér részéről, hogy elbeszélését a tiszaezlári vérvád és per köré rendezte. Ugyanis ez a drámai helyzet fölvonultatja a konfliktus valamennyi szereplőjét: a hatalom és a privilégiumok sáncai mögül kibukó dzsentrit (az egykori politikai nemzetet, a magyar nép alig 5%-át), valamint annak liberális, a polgári változásokra nyitott ágát is (Eötvös Károly, a híres védő alakja), a szintén privilégiumait veszítő egyházat s a alsópapságát, a felvilágosult állami közigazgatást s a vármegyék feudalizmust konzerváló társadalmát, a sokrétű – és vidéki – zsidóságot: bérlőket és paraszti sorban és életmódban élő kiszidókat, valamint a magyar falu – szintén a maga nincstelenségében széles skálán mozgó – népét. Ebben a nagy tablóban a Tisza menti falu földbirtokviszonyainak mikroszkopikus pontosságú felmérése s azon való gazdálkodás átalakulásban lévő rendje osztja ki a szerepeket – miután a feudalizmus jogi konstrukciója, az elbeszélés közelmúltjában már lebomlott.

A döntés, hogy Kövér egy drámai elem köré szervítette elbeszélését (vagy ha úgy tetszik történelmi vizsgálódásait, megengedte számára, hogy egyéni figurák százaival népesítse be a történetet – azonban ezek a regényszereplőként fungáló figurák megannyi levéltári, sajtótörténeti kutatás eredményeiből villantják fel karakterüket s cselekvésük dinamikáját, s nem a szerző képzelete alapján. (Az igazi fikcióban szintén nem lehet a szereplőformálás önkényes, hanem szintén a korszak jelenségeinek mély elsajátításán kell, hogy alapuljon.)

E szerencsés választáson kívül még egy csavar emeli meg a mű hatását. Michel Tournier francia író nagy elméleti és művészeti újítása volt, hogy a regényírásnak nem kell új témákat, történeteket kiizzadnia magából, hanem a meglévő, már mítoszokká vált elbeszélések kereteibe ömlesztheti át

a saját mondandóját és világlátását. (Robinson – *Péntek vagy a Csendes-óceán végvidéke*, Háromkirályok – *Gáspár, Menyhért, Boldizsár*). Kövér is így tesz friss és átfogó kutatásaival, amikor már az irodalmi és a köztudatba beágyazott, több nagyhatalású dokumentáris és fikciós feldolgozás – Eötvös Károly: *A nagy per*, Bary József: *A tiszaezlári bűnper*, Mikszáth Kálmán: *Tárcák, cikkek, táviratok a nyíregyházi tárgyalásról*, Krúdy Gyula: *Tiszaezlári Solymosi Eszter*, Sándor Iván: *A vizsgálat iratai*, Elek Judit: *Tutajosok*, Erdély Miklós: *Verzio* és Anna Margit több festménye nyomán mítosszá vált történetbe szervíti a 21. századi tudását.

Ahogy Kövér az előszóban leírja – a „véletlen” (egy konferencia-meghívás) döbbsentette rá, hogy a mindenki által közismertnek vélt eset mennyire feltáratlan s mennyire koncepció narratívákon alapszik. A tudomány mennyire hozzá sem nyúlt, hogy a valódi eredőket feltárja.

Hány és hány hamis mítosz, fél- és felületes tudás akadályozza, hogy a szabaddá vált Magyarország bevaltsa lehetőségeit s vele végre megváltsa magát. Kövér György munkája nem csak igaz, felszabadító tudást ad – noha elsajátítása nem kevés intellektuális erőfeszítést igényel –, hanem arra is vigasztaló példát nyújt, hogy mivel kellene foglalkozni, mibe fektetni a nem kevés pénzt és az alkotó energiát – hiszen a nagy regények mögött is nagy vagyonok állnak, hát még a kutatás mögött.

FOLYÓIRAT-TÖRTÉNET NŐI NÉZETBEN

Borgos Anna – Szilágyi Judit: *Nőírók és író nők.
Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*
(Noran Könyvesház, 2011)

Az irodalmi folyóirat az a médium, ahol az irodalom a maga gazdag társadalmi és esztétikai erőterében és mozgásában érhető tetten és értelmezhetőek történelmi összefüggéseikben. A két papírlap közé szorított nyomtatott oldalak nem (illetve nem csak) különböző műfajú és minőségű szövegek megjelenési és tárhelyei, hanem egy igen sokrétű, bonyolult eszmei, társadalmi és emberi viszonyrendszer nagy mélységűességgű lenyomatai is egyben. Egy pársoros impresszumból a beavatott kortárs, vagy egy tudós kutató megannyi erőviszonyt, drámát bonthat ki – nemcsak egy műhely, de egy korszak rajzát, hierarchiáját, kánonját, vagy kánonteremtő törekvéseit.

Mindez fokozattan érvényes ez a magyar folyóiratokra – mivel a klasszikus modern irodalmunk folyóiratok szellemi erőterében, s textuálisan is a folyóiratok hasábjain bontakoztak ki. (Ez a jelenség éppen az utóbbi időkben van megszűnőben. Irodalmi folyóiratainknak egyszerre kellett megküzdeniük a Gutenberg-galaxis helyére lépő digitális kultúrával, s a rendszerváltásból eredő direkt politizálás túlsúlyával.) Egy-egy író neve, s egy-egy fogalom má homogenizálódó-emblematizálódó folyóiratcím egymáshoz viszonyítása szinte automatikusan kerekíti ki egy-egy esztétikai vagy politikai irányzat elbeszélését. Ehhez képest meglehetősen hiányoznak az irodalom- és társadalomtörténetünkben a folyóirat monográfiák. Pedig ezek nélkül az örvendetesen nagy számban elkészült író életrajzok és értékelések majdhogynem érthetetlenek. (Klasszikus értelemben csak Széchenyi Ágnes a *Válasz* folyóiratról készült két könyve törte meg ezt a meglepő hiányosságot.) A legfájdalmasabb űrt a *Nyugat*-monográfia nélkülözése jelenti. A folyóiraté, amelyben, vagy amely ellen, teremtődött meg a magyar irodalomnak az a hagyományöröksége, amelybe – szerzők és olvasók egyaránt – magunk is illeszkedünk. Annak ellenére – különösen a 100 éves évforduló kapcsán – hogy sok résztanulmány, konferencia kötetbe formában történő kiadása, vagy folyóirat tematikus szám foglalkozott a témával. (Sőt: még a *Nyugat* be sem fejezte pályáját, amikor egy kis példányszámban publikálásra is kerülő egyetemi disszertáció – megérezvén az idők szavát – le is fektette az alapokat: Farkas Lujza: *A Nyugat és a századeleji irodalomforduló*, 1935.)

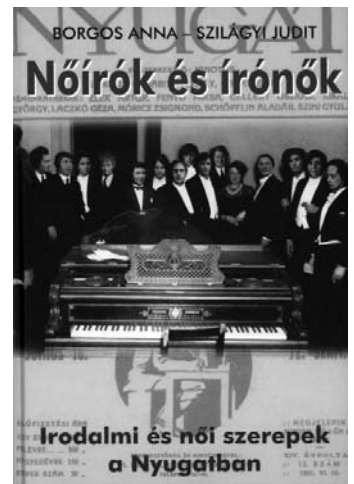
Borgos Anna és Szilágyi Judit könyve sem pótolhatja ezt a szerintem egyre elviselhetlenebb és érthetlenebb szakadékot, amely a modern klasszikus irodalom és kibocsátó forrása között – tudásban, feldolgozásban – feszül. Azonban az utóbbi időben ez a legnagyobb szabású kísérlet arra, hogy a *Nyugat* mozgalmát közelebb hozza, társadalmi hátterét kidomborítsa és a klasszikus szobrokká merevedett arcokat emberközelbe hozza. S eközben számtalan joggal vagy éppen jogtalanul elfeledett szerzőt visszahozzon a köztudatba – abból az eleven irodalmi pezsgésből, amelyből a kánon teremtés, vagy kánon harcok csak keveseknek juttattak alig évszázados marandóságot.

Mint minden sikeres elbeszélés egy jó, illetve: jól működő ötleten alapszik. Egy szempont kiválasztásán, ami aztán magától görgeti az anyaggyűjtés és rostálás, majd a mozaikok összerakásá-

nak irányait. A szerzőpáros számára ez a választás a nőírók jelentették. Szerencsére nemcsak a nők által írt irodalmat, vagy magukat a nőszírók teljesítményét vizsgálták, hanem ennél jóval többet. Hiszen a női szerzők – ahogy megállapították – csupán 2%-ot képviseltek a 33 évfolyam népes szerzőgárdájából. Annak ellenére, hogy a *Nyugat* határozott „nőpolitikával” rendelkezett – azaz a 20. századelő modernitását a női egyenjóság, illetve a nők társadalmi szerepváltásának az elmozdításával is demonstrálta. Azonban, ahogy a felvezető tanulmány találóan megállapítja: minden *Nyugat* íróhoz egy (vagy több) *Nyugat* férfi is tartozott. Mégpedig a legmeghatározóbbak: Osvát, Babits, s mellettük Ady, Karinthy, és még sokan mások. Így az elbeszélés nem egy érdekes, marginális jelenségcsokorról szól, hanem egy olyan, kevésbé megvilágított, noha központi kapcsolatrendszeréről, amely képes megragadni magát a *Nyugat* jelenséget. A soha sem teljesen „csak” magánélet szövevényeiből világlik ki a *Nyugat* sikerének záloga: a „semleges tér” jellege és funkciója – Jakov Katz fogalma azokra a terekre (elsősorban szalonokra – a *Nyugat* története is bővelkedik bennük), ahol

zsidó és nem zsidó szellemi emberek egyenlő félként vitatták meg a társadalom és a művészet problémáit. A nőíróknál is leképeződik, ami a férfiaknál még markánsabban: a zsidó nagy- és kispolgárság, valamint a lecsúszó köznemesi háttér – és szövetségük, különösen a folyóirat 1919-ig tartó aranykorszakában. Az antológiaszerűen összeállított mozaik-monográfia főszereplői a *Nyugat*-ban legtöbbet publikáló nők: Kaffka Margit, Lesznai Anna, Lányi Sarolta, Török Sophie, Bohuniczky Szefi, Gyulai Márta, Kovács Mária, Kosáryné Réz Lola és Kádár Erzsébet. (De minden egyes női szerzőről szól rövid ismertetés és műjegyzék, aki valaha a folyóiratban szerepelt.)

Az újszerű női téma mellett, a feldolgozás, ha lehet, még több szokatlan szemponttal szolgál. Az utóbbi évtizedekben világszerte kibontakozott *Gender*-tanulmányok eredményeit és szemszögeit ötvözték alkotóan az irodalom- és társadalomtudományi módszerekkel. Az egyes hősnők vizsgálatánál meghatározó súlyt helyeztek a társadalmi háttér és az emberi kapcsolatrendszer feltérké-

pezésére, a pszichológiai elemzésre, valamint a nőkérdésben elfoglalt álláspontra, a férfiakkal való kapcsolatuk jellegére. Ehhez rengeteg új forrást, levéltári anyagot, levelezést, interjút használtak fel. (A könyv gazdagabb befogadáshoz feltétlen ajánljuk a szerzőtárs Borgos Anna *Portrék a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelon* című könyvét. A hasonló témájú munka Török Sophie-t, Kosztolányiné Harnos Ilonát s Karinthy-né Böhm Arankát állítja a központba. E könyv első harmada a magyar nőmozgalom kibontakozását és szellemi csatornáit világítja meg. Különösen érdekes a mindkét könyvben szereplő Babitsné eltérő szempontok szerint elbeszélte portréját összevetni.) Külön erénye a szerző párosnak, hogy Borgos Anna pszichológus és Szilágyi Judit irodalomtörténész (a PIM munkatársa), akik, a saját szakmájuk határait feszegetve egy egységes és rendkívül egyéni elbeszélést hoztak létre – egy meghatározott, eddig fehér foltként tátongó jelenség föltárására. Igen fontos alapozás ama megírandó *Nyugat*-monográfia épületéhez.

ÚJ ISMERETEK A RÉGI TRAUMÁHOZ

Tanulmányok a holokausztról V.
(Szerk.: Randolph L. Braham,
Balassi Kiadó, 2011)

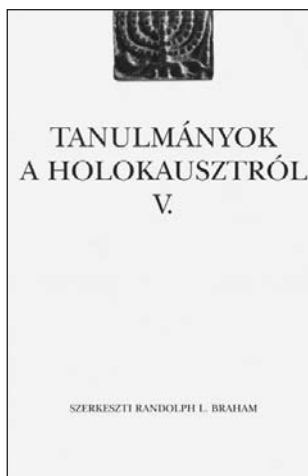
A mai magyar közéletben, mint egy elmérgesedett, soha be nem forradt, s ezért rendre föl-fölkapart seb, rendre fölszakad a magyar holokauszt traumája, gyásza, szégyene – kinek-kinek milyen hangsúlyokkal. Vulkánjából végtelennek tűnik a fölmélyedő botránysorozat. (Épp Kertész Ákos gyűlöletszövegén, s az ahhoz kapcsolódó – hasonló indulatú és minőségű reakció-ökendezéseken vagyunk túl /?/ –, de bátran borítékolhatóak a következők a leállíthatatlanul fortyogó kráterből.) Ama gyógyító kibeszélés rendre elodázódik, vele a megbékélés, a gyászmunka s következménye: a traumák méregtelenítésének esélye. A magyar holokausztról szóló közdiskurzus megosztja a magyar társadalmat, ahelyett, hogy valami közös katarzis révén kitápaszkodna egyre mé-

lyülő meghasonlottságából. A katarzishoz vezető szembenézéshez megfelelő ismeret szükséges a trauma tárgyáról, s bátorság az alaposan feltárt tudással szembenézni.

A holokausztról és a magyar holokausztról (e jelzővel elkülönített distinkció oly lényeges) rendelkezésre álló szakirodalom alapos és világszínvonalú. Nagyrésztük a rendszerváltás után keletkezett – a korszak kezdetén, amelynek egyik ígérete volt a nagy trauma kibeszélése-föloldása.

Nincs még egy olyan ország, amelynek a holokausztja egy többször is bővített könyvben – Randolph L. Braham: *A népiértés politikája. A Holokauszt Magyarországon*, Budapest, 1997 – ne lett volna feldolgozva. (A Désen született szerzőt Heller Ágnes, e könyvről szóló tanulmányában, „a holokauszt Tinódijának” nevezte.) Sok neves külföldi szerző, pl. Lucy Dawidovicz vagy Saul Friedländer munkái is olvashatóak magyarul, nemkülönben a holokauszt előzményeiről Jakov Katz összefoglaló, világszerte ismert és elismert művéből. (*Az előítélettől a tömeggyilkosságig*, Budapest, 2001.) Számtalan egyéni életrajz és napló is megjelent – noha a trauma mélységére jellemző jelenség, hogy a magyar holokauszt túlélők nagy része nem magyarul írta visszaemlékezését, hanem az ország nyelvén, ahol a trauma elszenvedése után hazára talált. A szépirodalmi reprezentációt két Nobel-díj is minősíti. A máramarosi Elie Wiesel *La Nuit* (*Az éjszaka*) című könyve az első holokauszt tanúságok egyike. Noha nem irodalmi Nobel-díjjal tüntették ki, világhírnevét ennek köszönheti. Kertész Imre *Sorstalanságát*, s szerepét a világirodalomban, nem kell bemutatni.

E tudás, ismeret, tanúság, tapasztalat vajon eljut-e a címzettekhez? (A szélsőséges pártok, szervezetek többségét alkotja az utóbbi 20 évben eszmélkedett fiatalember.) Ott van-e ez az ismeretanyag az iskolákban, a közkönyvtári hálózatban? S amiről soha nincs szó – a tanári szobákban, tanári és diákkönyvtárakban? Nincsenek ott! A mai magyar köztudat állapota is tanúsítja. Két példa a tudás és a tudás alanyai között húzódó mély árokra. Amikor a Páva utcai Holokauszt Dokumentációs Központot felavatásakor az első kiállításon bemutatták a szintén világhírű s szintén magyar vonatkozású (mert két kárpátaljai kisváros auschwitz megérkezését rögzítő) album fotóit, s ennek alkalmából lefordították és kiadták az erről szóló könyvet – a diplomáciai testületek és egyéb protokoll szerveken kívül a könyvhöz a mai napig nem férhetett hozzá a magyar közönség, noha az akkori kulturális minisztérium milliókat ölt bele. A végre nagy kínkeservvel beindult

Márai-program ismeretterjesztő és szépirodalmi kollégiumai egyetlen holokauszttal kapcsolatos könyvet nem ajánlottak ki a könyvtárak számára.

Mindezért nem titkolható az aggodalom, hogy a most recenzeált mű sem talál olvasókra – intézményesen és irányítottan – a társadalmi béke megteremtésének jó szándékától vezérelve.

Randolph Braham nemcsak hogy megírta nagy opusát, de a holokauszt kutatását és diskurzusát továbbra is ébren tartja. Ennek a műhelye az idén ötödszörfre megjelent antológiászerű évkönyv, amelyben – legtöbbször az általa vezetett alapítvány ösztöndíjával támogatott – holokauszt-kutatók munkáit adják közre. Mint minden nagy tragédia története, nem egyszeri krónika, hanem társadalomtörténet, szociológia – és helytörténet. Olyan terep, amely folyamatosan termeli az új ismereteket, amely újabb összegzéseknek és minőségibb tudásnak ágyaz meg. Ennek megfelelően az antológiák struktúrája is sokrétűen tagolt: az írások egy része a holokausztot megérellel eszme- és társadalomtörténetet kutatja. E könyvben Sullyok Izabella Teleki Pál és Bethlen István eltérő zsidópolitikáját hasonlítja össze. Zakar József „Fajvédők az 1920-as évek Magyarországon” című tanulmánya, olyan jelenségeket mutat be, amelyek megvannak a mai allúziói is.

A szerkesztő, Braham professzor, három tanulmánya mítoszokat szembesít a valósággal – a holokauszt áldozati számaival illetően, valamint hány zsidót mentettek meg keresztény emberek és intézmények? Összehasonlítja a hitleri Németország különböző szövetségeseinek az igencsak eltérő szerepét a második világháború zsidók ellen viselt frontján. Tibori Szabó Zoltán kisonográfának beillő írása szintén egy fájdalmasan szembesítő tabut vizsgál: kihez, hogyan jutott el a nevezetes *Auschwitzi jegyzőkönyv* – két megszökött szlovák zsidó hiteles híradása a halálgár működéséről – és ki hogyan használta fel felelősséggel ezt az információt? A helytörténeti részben Baki Attila az ipolysági, Vörös István Károly a mohácsi zsidók sorsával ismert meg – a 18 századi kezdetektől a visszajött túlélők mai napig morzsolódó történetén keresztül. Dunai Andrea azoknak a magyar DP (hazát vesztett) magyar zsidóknak a hányódásait és életkörülményeit kutatta fel, akik a felszabadulás után németországi táborokban évekig nem találtak magukra élményeik sokkjától s tanácstalan apátiában várták sorsuk jobbrafordulását.

ÍRÓ – FILOZÓFUSI SZEREPBEN

Konrád György: *Zsidókról*. Európa, 2010

Mesteremhez, Heller Ágneshez nem egyszer vittem írók – számomra filozófiaiának tetsző – szövegeit (leginkább Kertész Imrét és Szomory Dezsőt), hogy mondana, csodálatomban megerősítő, véleményt róluk, de ő valahányszor kijelentette, hogy „nem szereti, ha írók filozofálnak”.

Nem győzött meg – továbbra is zavartalanul tudok gyönyörködni írók tiszta gondolati teljesítményében. Sőt, arra a következtetésre jutottam, hogy bizonyos filozófiai (emberi) problémákat éppen az írói gondolkodás képes a leginkább megközelíteni, vagy a közdiskurzus részévé tenni. Ez a készség a nagy költészet tömörítő lényeglátásával rokon – s minden bizonynyal ez lehet az oka, hogy a 20. század eleji irodalmi nyelvünk Szomoryt, Krúdyt vagy Bródyt poétaként írta le. Ilyen paradigmikus léthelyzetet megragadó mondatot csak író vehet papírra:

„Nem tudom, hogy mi az a makacsság bennem, hogy nem kívánok tartósan messze lakni attól a kapualjtól, ahol majdnem lelőttek.”

Konrád György a *Zsidókról* című könyve második oldalán bukkan fel ez a mondat/gondolatmag, s e szellemes paradoxon és parabola – mint egy hasadó-feleződő uránrudacska – képes sarkantyúzó impulzusokkal ellátni könyve gondolatait. Ott szikrázik fel Konrád gondolkodói teljesítménye, ahol az élethelyzetéből lepárolt fájdalmas elmentmondás elemei ütököznek. Az íróé, aki közvetlen megfigyeléseit folyamatosan elemzi, hogy azokat maradandó elméleti síkra emelje.

Legújabb, *Zsidókról* című könyve a zsidóság a más népekétől oly elkülönült sorsáról, történelmi szerepéről való folyamatos gondolkodás eredménye. Az esszék (a szó kísérletet, próbálkozást jelent szótári értelmében) sora minden tudományos segéderő igénybevétele nélkül próbálja definiálni, ami lábjegyzetek erdejével felfegyverzett nekifutásoknak sem sikerült: mi a zsidóság, s ami még jobban izgat bennünket: mi a magyar zsidóság?

Az elmélkedések színhelyei: a legtermékenyebb gondolatoké kimutathatóan – a *hely szelleme* – Jeruzsálem, valamint: Budapest és Berlin. A gondolatok csomópontjai: vallás, tradíció, nép, asszimiláció, a zsidóság vendég szerepe és helyzete, a holokauszt hatása, Izrael és a Diaszpóra, zsidó szerep és teljesítmény az európai és a magyar történelemben.

Annyiban mégis Heller Ágnesnek kell igazat adjak, hogy a gondolkodás mélységeességét elsajátított tudásnak kell megalapoznia. Szerintem ilyen tudás az, amely az író saját, folyamatosan és tudatosan vizsgálat tárgyává tett egzisztenciájából fakad. Konrád mindezt abból nyerte, hogy iskolatársai Auschwitzban égtek el, s hogy ő a többiekétől eltérő helyzetmegítélés, valamint más

természetű szerencsesorozatnak köszönhetve életben maradását. Ez az állandóan nyugtalankodó tudás alapozta meg írói magatartását: azt a felelősségérzetet, amelyet megmeneküléséért saját magára rótt. A magyar zsidóságnak a Kádár-korban játszott szerepéről szóló passzusok mögött ott áll – ha nem is idézve – a Szelényi Ivánnal végzett tudományos vizsgálódásainak aranyfedezete (*Az értelmiség útja az osztálybatalomba*, 1978). S nemkülönben azé az egzisztenciális kívülállásé, amelynek a gyümölcse, ez a szerintem az idő előrehaladtával ismét felértékelődő hű leírás a mai mindennapjainkat még mindig a leginkább meghatározó történelmi periódusról. A megszenvedett és megkutatott valóságanyag ezúttal a zsidóságra fókuszáló területen is, szinte automatikusan hozza az újszerű és időtálló meglátásokat:

„Tény, hogy mind a rezsim kulturális apparátusában, mind pedig a demokratikus ellenzékben a zsidók – az ő tényleges budapesti statisztikai arányukhoz képest – túl voltak reprezentálva. Annyi keresztveződő áramlatban tűntek fel a zsidók, hogy antiszemita legyen a talpán,

aki mindezt egy velős általánosításban csomózza össze. A Kádár-korszakban, amely egy restaurált diktatúra lassú fellazulásának története, ebbe a kommunista udvari kultúrába sokan polgári puhasággal fészkeltek be magukat. Még ma is sokan bizonytalankodnak, hogy rajongjanak-e olyan nagyon azokért a polgári szabadságértékekért.” „Felkínálták a részvételt a közmegegyezés látszatában, lehetett bekapcsolódni a Kádár-korszak simulékonyan szokimondó és hallgató elitjébe, lehetett elfogadni a díjakat, a kegyajándékokat, de a kényes dolgokról hallgatni kellett, pontosan kimérve a határokat. Zsidó írók nem mondták magukról, hogy ők zsidók. Már nem a munkásosztályba stilizálták át magukat, hanem a keresztény középosztályba.”

A tűzzel megperzselt tudás legdrámaibb mozzanata, amikor a halálraíteltettségben a gyerekek felnőtté válnak. Sőt: a felnőtteknél is bölcsőbbké. (A jelenség legtökéletesebb leírása Kertész *Sorstalanság*ának utolsó lapjain található.) A gyermekkorban szerzett koravén tudás vilámlámpájában Konrád sokkal hitelesebben állítja össze a magyar holokauszt hiteles elbeszélését és „emberi tényezőit” sok-sok kutatás eltávolító „objektivitásánál”:

„A megszállt és a csatlós Európában azért ment aránylag könnyen a zsidótlanítás, mert a megszállók, a helyi nemzeti hatóságok, valamint a környéken élő civilek egymásra találtak a rablott javakon való osztozásban, és ezzel a gyarapodással csillapították erkölcsi kétségeiket. Lehetett érdekelteket találni, mindig akadt valaki, akinek jól jött, hogyha egy ház megürült. Akitől a háború után elvették, amit a háború utolsó évében kapott, az igazságtalan erőszak áldozatának érezte magát, és ezt az érzést gyermekeire is sikerült átörökítenie, hogy a politikai antiszemitizmusnak legyenek meggyőződésses harcossai.

A hivatalnok, aki a háború utolsó évében német nyomásra a zsidók deportálásában és javaik kisajátításában közreműködött, az a háború után, ha megmaradhatott az állásában (a kisnyilasokból ugyanis kis kommunisták lettek), ugyanilyen szorgalommal járt el a magyarországi németek kitelepítésében és javaik újraelosztásában.”

S tipikus írói magatartás a fájdalom és forrásai paramétereiből levonni a következtetéseket: hogy azokat le-(vissza-)fordítsa a leghűsbavágóbb egzisztencia nyelvére. Itt ér össze a „filozófia” a tettel, vagy inkább az azt megelőző kérdés, nem kis bátorságot igénylő kimondásával: „De vajon akarja-e a magyarság a megmaradt zsidók további itt maradását? Most, amikor ennek az országnak a polgárai merészebben kezdenek beszélni,

nem lehet elkerülni, hogy szó essen a zsidóság itt-létéről. Személyek és közösségek bemutatkoz-nak.” ...

„Meg kell fontolnunk azt a lehetőséget is, hogy a többség a távozásunkat kívánja. Lehet, hogy az együttélési kísérlet, különböző hibák miatt nem megy. Egy válás sohasem csak az egyik fél hibájából történik. Elmehe-ténk mindnyájan Izraelbe, mert van egy ország, amely befogad, ahol jogunk van az állampolgársághoz. Ha a mérvadó többség ismét népidегennek mond, akkor el kell mennünk oda, ahol sem a népidegen, sem az osztályidegen szó nem szerepel a kormányzat és a köz-velemény szótárában.”

Kár, hogy a létbevágó gondolatok nincsenek jól felépítve, megszerkesztve. Ugyanis – mint ezt a kötet több recenzense is szóvá tette – a könyv anyagának nagy része már a *Látthatatlan hang* (1997) című, szintén zsidó tematikájú esszégyűjteményben is szerepelt. Sőt: az írások nagy része más korábbi esszégyűjteményekben is rendre felbukkant.

Nem az újraközléssel van baj, hanem azzal, hogy sem közvetlen (egy elő- vagy utószóval), sem a tagolás ritmusával nincs aktualizálva a 2010 végén új címmel megjelent könyv, amelybe néhány friss alkalmi írást is felvett. (Pl. Amos Oz Budapest-nagydíjának átadása alkalmából mondott köszöntőt. Pedig ha íróról van szó, szomorúan és érthetetlenül hiányzik innen a Kertész Imre Nobel-díja kapcsán született alkalmi írás – amely a virtuális magyar Nobel-díj várományosoké közül a leginkább a tárgyával azonosuló reakció volt.) A könyvben elvértve – „vagy mindenhol, vagy sehol” elve jobb lett volna – utal egy-egy árva év-

szám a keletkezésre. Ez azért is hiba, mert a megjelenés, az újragondolás, vagy csak az újragereblyezés történelmi jelenideje is emblematikus, s lehet „zsidó szempontból” még inkább az, vagy annak látszik. A sokszori átrostáláshoz képest a vékony kötetben rengeteg a nemcsak a gondolati, hanem a kifejezetten azonos mondatokkal operáló ismétlés, ami ront a hitelen – akár bizonyos témák elsajátítatlan háttére. Idetartozik az Ó- és Újszövetség, az egyetemes, de még a magyar zsidó történelem is, nemkülönben az arab–izraeli konfliktus, amely meg sem próbálja érteni a muszlim kultúrát és szempontot. (Ugyanis ez teszi reménytelenné az ún. „megoldást”, amelyre – mint ezt a napi hírekből is érzékeljük – alkalmatlanok az araboktól oly idegen gyökerű és azonoságú liberális, demokratikus és humánus eszmék.) Lehet, az írói konferenciákra szánt felszólalások más intenzitású felkészülést igényelnek, mint a filozófiai előadásoké – a témában való elmélyült ismeretek híján, az írói lendület is csak felszínen szánkáz. Ki kell emelni egy ilyesfajta szereplés során keletkezett rendkívül mély meg-látást, amelynek kibontása egy egész új könyv témája is lehetne:

„Eddigi tapasztalataimat összegezve, keresztények részéről Berlin városában tapasztaltam a legkomolyabb szembenézést azzal, ami történt. Azok az erők, amelyek a német zsidók polgári beilleszkedését egykor elősegítették, végeredményben erősebbnek bizonyultak a szabad polgárosodás elutasítóinál. Zsidók hiányában a kritikai iróniát keresztény németeknek kellett gyakorolniuk. Ami már majdnem annyi, mintha azt mondanám, lényük egy részében a németeknek kellett zsidóvá lenniük.”

MAZSIHISZ SZERETETKÓRHÁZÉRT KÖZHASZNÚ ALAPÍTVÁNY

kéri, hogy személyi jövedelemadójának 1%-ról az alapítvány javára rendelkezzen.

AZ ALAPÍTVÁNY CÉLJA:

A MAZSIHISZ Szeretetkórházban a korszerű betegellátási struktúra kialakítása, az intézmény egészségügyi, rehabilitációs, ápolási tevékenységének támogatása, továbbá a kórház mindennapos működésének – a hitéleti követelmények megtartásának folyamatos segítése.

Adószámunk:

18173503-1-42

Köszönjük a támogatását